

temporary residence of Russian army in times of Russian-Austrian war in 1809 and Hungarian march in 1849. Connection of region in that time conditions of foreign relations could take place only after military conflict with Austria, which wasn't planned by Russia. Nevertheless, such idea wasn't rejected and waited for a better moment.

Key words: Austrian Empire, Galichina, external policy, Nicolay I, Napoleon, Alexander I, Russian Empire, Ternopol region.

Отримано: 09.09.2015

УДК 94:327[(470+571)+(517)]«12»

С. М. Омаров

ПРОТИСТОЯННЯ КАРАКОРУМУ І САРАЯ У 40-х – 50-х РОКАХ XIII СТОРІЧЧЯ: ВЛАДИМИРО-СУЗДАЛЬСЬКИЙ АСПЕКТ КОНФЛІКТУ

Проблема взаємовідносин двох політичних центрів Монгольської імперії Каракоруму та Сарая середини XIII ст. є досить дискусійним питанням в сучасній історіографії. З моменту утворення державного об'єднання Бату-хана, відомого пізніше як Золота Орда, особистий конфлікт Бату з великим монгольським каганом Гуюком переростає у відкриту війну, в яку були втягнуті й руські князі, у тому числі суздальські Олександр і Андрій Ярославич.

З 1249 р. в політиці князя Андрія Ярославовича простежуються певні тенденції щодо відносин із улусом Джучі. Складність ситуації в яку потрапив північно-східний князь поставила його перед вибором: або підтримати великого монгольського каана Гуюка в його прагненнях похитнути позиції Бату на Русі, або ж вибудувати дружні стосунки із золотоординським володарем та прийняти підданство Бату. Сподіваючись на підтримку з боку князів та бояр Андрій Ярославович прагне створити антизолотоординську коаліцію.

Заручившись підтримкою Гуюка, князь Андрій вважав, що досягне певної самостійності та відновить колишню могутність регіону. Проте, події 1252 р., відомі як «Неврюєва рать», ініційовані «групою Олександра», знищили усі сподівання князя. Вони ознаменували повну перемогу Олександра і прихильників його курсу, що стояли на позиціях примирення та покори золотоординському хану. Однак, це не так вказує на перемогу однієї групи над іншою, чи одного князя над другим в середині самої Північно-Східної Русі, як на переконливу перемогу Сарая над Каракорумом та знаменує початок нової епохи в історії Східної Європи.

Ключові слова: князь, Каракорум, улус, Монгольська імперія, каан.

Внаслідок створення монгольського політичного об'єднання у Східній Європі Улусу Джучі, яке пізніше отримало назву Золота Орда, значна частина території Русі з середини XIII ст. потрапляє під владу його володаря, внука Чингізхана Бату. Крім інших земель Русі, в цей час золотоординський хан намагається поширити своє домінування на велике Владимиро-Суздальське князівство. Але на заваді намірам Бату стає верхівка Монгольської імперії, перш за все вдова спочилого наприкінці 1241 р. каана Угедея Туракіна-хатун,

а також її син Гуюк та окремі представники дому клану нащадків Чингізхана Чагатаїдів. У 1243 р. давній конфлікт глави Улусу Джучі з сином монгольського каана Угедея Гуюком переростає у зatoryжне протистояння, в яке були втягнуті й руські князі, зокрема одні з найбільш знакових – суздальський князь Ярослав Всеволодович та його нащадки княжичі Олександр і Андрій Ярославичі.

Проблема взаємовідносин центру Монгольської імперії Каракоруму та Улусу Джучі середини XIII ст. є досить дискусійним питанням в сучасній історіографії. Останні дослідження, присвячені середньовічній монгольській історії [16; 17; 22; 23; 25; 26; 28], показали, що є ще досить багато не вирішених питань, зокрема й тих, які стосуються каракорумо-сарайського протистояння. Деякі з них ми спробуємо розглянути у цій статті.

Після вище згаданої смерті Угедея в імперії монголів виникла небезпека великої війни за каанський престол. Всі нащадки Чингіз-Хана розділились на два табори. До першого табору відносять Чингізидів дому Угедея та Чагатая, до другого – дому Тулуя і Джучі. У 1243 р., повернувшись із західного походу, Бату одразу був втягнутий у зазначене політичне протистояння. Однак, приєднавши нещодавно завойовані території у Східній Європі, він надавав перевагу справам власного улусу. Посилаючись на хворобу спини, Бату навіть відмовлявся приїздити до Каракорум, через що, як зазначає перський історик Рашід-ад-Дін, Туракіна-хатун, вдова Угедея, три роки не могла скликати зібрання монгольського правлячого дому – курултай [8, с.80].

Політичне формування Чингізидів Нижнього Поволжя зароджувалась в умовах інтенсивної боротьби з ним поневолених держав і народів. Тому пасивність Джучидів у боротьбі за каанський престол пояснюється багатьма внутрішніми проблемами, що постали перед ними після повернення з Центральної Європи. У 1243 р. Бату довелося придушувати повстання у Поволжі [22, с.172], відстоювати свої інтереси в Хорасані (значна частина сучасної території Ірану), який з 20-х років XIII ст. знаходився у сфері впливу Джучидів. Вкрай важка обстановка для хана склалася і в Криму. Якщо степові зони півострова доволі швидко і без особливого спротиву були підпорядковані владі Бату, то південне узбережжя, яке, як справедливо зауважив Р.Ю. Почекаєв, мало давні землеробські і торгівельні традиції, міста й чисельні міжнародні зв'язки, протягом декількох років знаходилося в стані війни з монголами [22, с.172-173].

Не кращою була ситуація на Кавказі, в Малій Азії. Досить складними були відносини Джучидів із населенням Волзьської Булгарії та Русі. Війна з аланами переросла у зatoryжне протистояння [10, с.54]. Вільгельм де Рубрук, який в 1253 р. в побував в межиріччі Дону і Волги зазначав: «на південь від нас знаходились величезні гори, на яких живуть Алани, або Аас, які сповідують християнство і все ще воюють проти Татар» [1, с.111]. Повністю алани були підкорені лише у 1277-78-х рр. Менгу-Тимуром [25, с.62]. Рубрук згадував і про народ Лезгінів [1, с.111], що також не був завойований монголами.

За такої складної обставинки Бату ставив справи власного улусу вище імперських, оскільки добре розумів, що у боротьбі за каанський престол він не мав значних шансів, і тому й не поспішав на курултай. Проте Бату, хоч і не особисто, але все ж потрібно було прийняти участь у виборах нового каана. З цією метою у ставці хана була сформована і відправлена спеціальна делегація на чолі із молодшим братом Бату Берке.

Делегація Бату прибула до Каракоруму у серпні 1246 р.¹ Вона мала, по суті, не стільки брати участі у роботі курултая, скільки продемонструвати ханші Туракіні та її ставленнику Гуюку позицію Джучидів щодо нещодавно підкорених ними народів Заходу. У складі цієї делегації не випадково перебував і володимиро-суздальський князь Ярослав Всеволодович, який уже тоді підтримував активні стосунки зі своїм сюзереном Бату. Суздальський літописець зазначає, що вперше князь Ярослав Всеволодович відвідав Орду у 1243 р. [3, стб.470]. Однак, як слушно припускає В.В. Каргалов, цій поїздки передувала попередня підготовка до неї [15, с.138]. А саме, роком раніше з Бату, згідно свідчень Новгородського четвертого літопису, зустрічався старший Ярославич, новгородський князь Олександр [6, с.37], який і підготував основу для майбутніх відносин батька з главою Улусу Джучі.

Вже невдовзі у князя Ярослава та його сина Олександра зав'язались міцні і перспективні відносини із володарем Улусу Джучі. Бату підтвердив право Ярослава Всеволодовича на Володимиро-Суздальську Русь та визнав його старшим князем на Русі: «*Ярославе буди тѣз старѣи всѣмъ княземъ в Русскомъ ѡзъѣцѣ*» [3, стб.470]. Джужич допомагав володимиро-суздальському князю й у боротьбі з ворожими останньому князівськими угрупованнями. У 1245 р. в ставці Бату знаходить свою смерть чернігівський князь Михайло Всеволодович, давній суперник Ярослава. Слід згадати, що це саме дії його боярської партії змусили маленького княжича Олександра таємно у ночі 20 лютого 1229 р. втікати з Новгорода [20, с.37; 27, р.310], саме він в 1237 р. витіснив Ярослава Всеволодовича із Києва [20, с.47]. Отже, коли Ярослав Всеволодович стає фаворитом золотоординського хана, Михайло Всеволодович гине від рук монгольських завойовників. Все це дуже схоже на послугу васалу зі сторони володаря.

Однозначно, що пояснити смерть чернігівського князя лише відмовою виконати «поганський» обряд поклоніння, як це робиться в давньоруській літописній традиції [3, стб.471; 4, стб.195; 5, с.267-268; 7, с.321-322], не можна. Причини загибелі князя Михайла куди більш матеріальніші, ніж здається на перший погляд. Отже, по-перше, князь у 1239 р. вбив монгольських послів [24, с.14], а це, як відомо не пробачалось нікому. По-друге, як справедливо відзначив Чарльз Гальперін, Михайло Всеволодович

¹ Карпіні згадував, що Гуюка обрали кааном в день Святого Варфоломія, який у Європі відзначають 25 серпня, отже делегація Бату прибула до Каракоруму на передодні курултая на початку чи у середині місяця серпня 1246 року. – Див. Джіованні де Плано Карпіні. *История монгалов.* – С. 76.

в 1245 р. організував антимонольське повстання [13, с.60] і про його непримиримість щодо монгольської політики у Чернігівському князівстві було добре відомо Бату. І зрештою, по-треге, Джучиди слідом за Переяславським князівством хотіли підкорити безпосередньо монгольській владі і Чернігівську землю, де вже перебували баскаки [19, с.42], намісники хана.

На користь того, що Бату намагався перетворити Чернігівське князівство на таке, яке б управлялась на пряму самою золотоординською адміністрацією, свідчить і той факт, що невдовзі монголи позбулись і ще від одного чернігівського князя – Андрія Мстиславича [18, с.27]. Загалом причин вбивати чернігівського князя у Бату було більш, ніж достатньо. Цим причинам в історіографії присвячено уже не одну наукову студію, але детально зупинятись на них не будемо, оскільки це має бути предмет окремого спеціального дослідження. Лише зазначимо, що не останню роль у смерті Михайла Всеволодовича відіграв владими́ро-суздальський князь Ярослав Всеволодович.

Ярослав Всеволодович, як представник однієї із підкорених монголами держав, змушений був, представляти інтереси Чингізидів дому Джучі в період роботи курултая. З іншої сторони, князь їхав не стільки на курултай, скільки для того, щоб підтвердити своє право на велике княжіння у Володимирі та отримати відповідний ярлик з рук нового каана, оскільки глава Улусу Джучі Бату не мав права видавати ярлики на княжіння. Цю функцію здійснювали тоді виключно монгольські каани [25, с.62]. Якщо Джучид в окремих випадках і робив таку процедуру, то винятково від імені каана. Бату зміг видавати ярлики самостійно, тобто від себе, а не від імені каана, лише після того, як на троні Монгольської імперії у 1251 р. з'явився його ставленик і соратник у боротьбі із представниками дому Угедея і Чагатая каан Менгу, син Тулуя [12, с.92].

У 1245 р. зі столиці Монгольської імперії повернувся молодший син Ярослава Всеволодовича князь Костянтин. Разом із ярликом (Кнѧзъ Костѧнтинъ Ѡрославичъ приѣха ис Татаръ ѿ Кановичъ къ вѣцю своѣму с чѣстью» [3, тб.471]¹) він привіз і звістку від Туракініхатун. Вдова каана Угедея вимагала від владими́ро-суздальського князя, щоб той негайно прибув до Каракоруму для підтвердження прав на велике княжіння. Ярослав Всеволодович довго вагався. Зрештою, рішення про від'їзд князя було прийняте у ставці Бату в 1245 р., куди він зі своєю братією та синами [3, стб.471] подався одразу після повернення Костянтина. Його доля була вирішена в Орді і в Каракорумі, відмовитись від поїздки було не можливо, оскільки наслідки були б катастрофічними, про що добре знав Ярослав Всеволодович. Тому в кінці 1245 р. владими́ро-суздальський князь, у складі делегації Улуса Джучі, відправився в далеку подорож до монгольської столиці.

Вкрай складні відносини Бату і Туракініхатун відбилися на роботі курултая, а однією із жертв цих стосунків став владими́ро-

¹ У даному випадку повернувся «с чѣстью» саїд розуміти, як те, що він привіз ярлик на велике княжіння для свого батька.

суздальський князь Ярослав. Вдова Угедея через своїх людей на Русі і в Орді знала все про добрі відносини Бату із князем Ярославом та його сином Олександром.

Як вірно відзначив Т.І. Султанов, владимиристо-суздальський князь був фактично союзником Бату у боротьбі із царевичем Гуюком [23, с.42]. Такий союз, що вів до зміцнення позицій Джучидів у Північно-Східній Русі Туракіна вважала досить загрозливим для Каракоруму. Тому, щоб нашкодити і без того непростій внутрішній ситуації в Улусі Джучі, вона отруїла князя. Свідок тих подій, місіонер Римського папи Інокентія IV Плато Карпліні зазначав, що князь Ярослав був запрошений до матері імператора, яка ніби то демонструючи особливе ставлення до нього нагодувала і напоїла його власноруч. Повернувшись до свого намету князь захворів та й помер через сім днів і все тіло його дивним чином посиніло [1, с.75].

По смерті Ярослава Туракіна задумала вбити і його сина, новгородського князя Олександра, найбільш лояльного до політики Бату з усіх північно-східних князів Русі. Вона послала гінця в Новгород, наказуючи, щоб той з'явився й отримав землю батька свого [1, с.76], однак князь Олександр, відчувуючи не добре ухилився від поїздки, цим самим зберіг собі життя. Туракіна хотіла остаточно підірвати авторитет ненависного їй Бату на Русі та налаштувати політичну верхівку Владимиро-Суздальського князівства проти влади Джучидів у регіоні. Своїми діями ханша привнесла хаос у суспільно-політичне життя Північно-Східної Русі, де після смерті великого князя Ярослава Всеволодовича спалахнула боротьба за владу.

Згідно традиційній для Русі системі престолонаслідування¹, великокнязівський стіл тоді зайняв юр'ївський князь Святослав Всеволодович, молодший брат покійного князя Ярослава, «Ст'ославъ князъ сн'ъ Всеволожь сяде в Володимери на столѣ вц'а своєго а сн'вци свои посади по городомъ», – повідомляє суздальський літописець [3, стб.471]. Однак, політика нового великого князя подобалась далеко не всім, і в першу чергу вона не подобалась його небожам, які невдовзі відкрито виступили проти нього.

Молодший Ярославич, московський князь Михайло у 1248 р. [24, с.22] прогнав дядька і зайняв великокнязівський стіл, але взимку того ж року загинув в битві із литовцями. Тим часом княжичі Андрій та Олександр Ярославичі поспішили в Орду [2, с.79] шукати справедливості у хана. Бату, глава Улусу Джучі, адміністративної одиниці Монгольської імперії, без участі Каракоруму не міг призначити великого князя, оскільки, як ми уже зазначали, Бату не видавав ярлики на княжіння. Тому, Ярославичі відправились до столиці Монгольської імперії Каракоруму.

Тим часом у Монголії обрали нового каана, ним став давній суперник Бату – Гуюк, син Туракіни-хатун. Отримавши величезну владу, новий монгольський володар, судячи із явно загрозливо-

¹ За цією системою великокнязівський стіл передавався не від батька до сина, а від батька до брата, син великого князя міг зайняти князівський стіл лише після смерті останнього дядька.

го листа до римського папи Інокентія IV¹, написаного на початку листопада 1246 р., виношував ідею підкорення західних народів. Однак, в першу чергу Гуюк хотів покарати Бату, що так зухвало ухилився від присяги на вірність новому імператору. Під приводом оздоровлення Гуюк з великим військом виступив до берегів Еміля [9, с.49], в район Семиріччя (територія сучасного Узбекистану і Південного Казахстану). Бату, довідавшись від своїх інформаторів про наближення армії Гуюка, вирушив йому на зустріч, щоб на підходах до кордону попередити вторгнення ворога до своїх земель. В області, що зветься Ала-Камак, поблизу гір Алатау він отримав звістку про смерть каана [9, с.49].

В історіографії існує цілком раціональний погляд, що Гуюк міг бути отруєний агентами вдови хана Тодуя Союркуктані-бегі (до речі саме вона попередила Бату про задум Гуюка [8, с.121]) чи самого Бату [11, с.73]. Так чи інакше, але Бату був найбільш зацікавленою особою у відстороненні від влади Гуюка, чия смерть, по суті, не тільки врятувала йому життя, а й перетворила його на найбільш впливового володаря в Монгольській імперії. Проте боротьба із представниками дому Угедея та Чагатая ще не була закінчена. Після смерті Гуюка до влади у Каракорумі тимчасово (до виборів нового каана) прийшла його вдова Огул-Гаймиш.

На півдорозі до Каракоруму про загибель Гуюка дізнались й руські князі Андрій та Олександр Ярославовичі. В зв'язку зі смертю каана тимчасово були закриті комунікації по всій імперії, усі хто в цей час перебував в дорозі отримали наказ залишатись на місці [8, с.121]. Ярославовичі стали заручниками монгольського наказу, однак простоявши певний час князі продовжили свій шлях і в кінці 1248 р. благополучно дістались Каракоруму. На троні Монгольської імперії вони застали уже Огул-Гаймиш, яка й розподілила їх на княжіння.

Огул-Гаймиш, знаючи що фаворитом Бату є Олександр, віддає ярлик на велике княжіння у Володимирі молодшому князю Андрію Ярославовичу. Однак, не порушуючи традиційної для Русі системи престолонаслідування, вдова Гуюка паралельно ніби то визнає старшинство Олександра Ярославовича, віддаючи йому ярлик на київське княжіння: «и приказаша Олександрови Къэевъ и всю Русьскую землю а Андрѣи съде в Володимери на столѣ» [3, стб.472]. Проте Київ вже втратив своє значення як політичний центр Русі, а отже і статус «старійшого» князя у Олександра носив формальний характер. Реальну владу отримав його молодший брат Андрій Ярославович, що посів великокнязівський стіл свого батька.

¹ Для повноти цієї думки ми наводимо окрему частину листа цілком: «Силою Бога всі землі, починаючи від тих, де сходить сонце, і закінчуючи тими, де заходить, належать нам. І ніхто окрім Бога не може нічого зробити. Сьогодні ви повинні сердечно сказати: «ми станемо вашими підданими, ми віддамо вам все своє майно». Ти сам разом із всіма королями, без виключення, прийдить запропонуйте на службу і покірність. З цього часу ми будемо вважати вас скореними. А, якщо ви не виконаєте наказ Бога і ослушаетесь наших наказів, то ви перетворитесь на наших ворогів». Див.: Джіованні де Плано Карпини. Історія монгалов. – С. 221.

Судячи із майбутньої політики князя Андрія Ярославовича у 1249-1252-х роках можна вважати, що цей князь був ставлеником партії Гуюка у Північно-Східній Русі, а отже між ним та Огу-Гаймиш існувала певна домовленість, подробиці якої нам, нажаль, не відомі. Однак є підстави припускати, що Андрій, отримавши політичну протекцію зі сторони Каракоруму, погодився діяти проти Бату. У Каракорумі не довіряли Бату і ще з початку 40-х років хотіли мати свого ставленика на Русі, на що звернув увагу В.Т. Пашуто [21, с.205]. Не виключено, що й Ярославу Всеволодовичу перед смертю пропонували таку форму співробітництва, але він відмовився. В 1246 р. не погодився батько, проте через два роки на такі умови пристав його син – князь Андрій.

Отримавши підтримку Каракоруму, князь Андрій з 1249 р. проводить незалежну від Сарая політику, направлену проти встановлення золотоординських порядків у Північно-Східній Русі. В роки його правління у Володимирі 1249-1252 рр. літописи не фіксують жодної поїздки князя в Орду, не має згадок і про «подарунки» золотоординському володарю, а ординський «вихід» виплачується не сповна, або ж взагалі не платиться. Сподіваючись на підтримку з боку князів та бояр, Андрій Ярославович прагне створити антизолотоординську коаліцію. Він об'єднує навколо себе усіх невдоволених бояр та князів, зокрема, політичний курс володимирського князя підтримує його брат тверський князь Ярослав Ярославович. Князь розраховує і на підтримку наймогутнішого князя Південно-Західної Русі Данила Романовича, який вже давно шукав союзників для боротьби із монголами.

У 1250 р. між дворами Володимира, Твері та Галича зав'язались переговори [20, с.112] щодо утворення союзу Північно-Східної та Південно-Західної Русі. Задля скріплення відносин в 1251 р. Андрій Ярославович одружується на дочці галицького володаря [14, с.396]. Володимирський князь добре знав про те, що Данило Романович підтримував стосунки із Західною церквою в надії на те, що папа відкрито виступить проти монголів, організувавши хрестовий похід. Однак, останнім часом від хрестоносців відбивались не азійські кочовики, а жителі Новгородського і Псковського князівства. Тому зносин з ворогом, що загрожував північно-західним кордонам Північної Русі, православне населення Владимиро-Суздальського князівства не пробачило би князю.

Проте не виняток, що в майбутньому такі відносини все ж таки виникли, оскільки пізніше Андрій Ярославович, рятуючись від орди темника Неврюя, зупинився аж у Швеції, при дворі ярла Біргера, союзника римського папи, що у 1240 р. був розбитий полками Олександра Ярославовича на берегах р. Нева.

Тим часом, в самій Монгольській імперії відбуваються кардинальні зміни. Бату у 1251 р. стає ініціатором скликання курултаю за участю виключно представників дому Джучі і Тулуя. Як старший серед Чингізидів Бату мав найбільше шансів зайняти каанський престол, однак він відмовляється від нього на користь Мунке, сина Тулуя. 1 липня 1251 р. [11, с.74] на берегах річки

Керулен Мунке проголошують новим монгольським кааном. Як результат, Джучиди отримують широку автономію та приєднують до своїх володінь Мавераннахр [15, с.143] (сучасний Узбекистан). Після перемоги Джучидів та Тулуїдів їх противники численні представники родів Угедеїдів і Чагатаїдів були звинувачені у змові та страчені, зокрема, була вбита й Огул-Гаймиш.

Князь Олександр Ярославович відмовившись від Києва, повернувся до Новгороду, зайняв протилежну позицію та виступив проти політики свого молодшого брата. Невдовзі, новгородський князь, вдало скориставшись ситуацією, пов'язаною із зміцненням політичної могутності хана Бату у Монгольській державі, звинуватив Андрія Ярославовича в зраді золотоординському хану. В 1252 р., коли в Каракорумі ні Гуюка, Огул-Гаймиш уже не було в живих, а новим кааном став ставленник Бату Мунке, Олександр їде в Орду до старшого сина Бату Сартака, який тоді керував всіма руськими справами в Улусі Джучі [11, с.154].

Повірявши у відданість князя Олександра Ярославовича, Сартак визнає за ним право на великокнязівський стіл у Володимирі і відправляє проти князя Андрія Ярославовича каральну експедицію на чолі із темником Неврюєм. Під час походу монгольських військ значна частина Північно-Східної Русі піддається страшним руйнуванням, Андрій Ярославович разом з володимирськими боярами, програвши головну битву поблизу Переяслава-Заліського, втікає спочатку до Новгороду, а потім у Коливань (сучасний Таллінн). Пізніше, як уже вище зазначалось, він опиняється у Швеції. Таким чином при допомозі Орди Олександр Ярославович у 1252 р. стає великим князем Владимиром-Суздальської Русі.

Варто відзначити, що з часом Андрій Ярославович дещо змінив своє ставлення до руської політики золотоординських ханів та залагодив відносини із братом Олександром. Так у 1257 р. після смерті Сартака, уже суздальський князь Андрій разом зі своїми братами великим князем Олександром Ярославовичем і тверським князем Ярославом Ярославовичем за наказом нового золотоординського володаря Улагчі намагаються підкорити монгольській владі Новгородську землю.

Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що князя Андрія Ярославовича в історіографії помилово вважають великим борцем за незалежність Північно-Східної Русі від монгольських інтервентів. Він певний час виступав лише проти політики Джучидів. Заручившись підтримкою прихильників Гуюка, князь Андрій вважав, що досягне певної самостійності та відновить колишню могутність Північно-Східної Русі. Проте події 1252 р., відомі як «Неврюєва рать», ініційовані Олександром Ярославовичем, знищили усі плани князя. Вони ознаменували повну перемогу князя Олександра і прихильників його курсу, що стояли на позиціях примирення та покори золотоординському хану. Однак це свідчить у значній мірі не про перемогу однієї князівської групи над іншою, чи одного князя над другим в середині самої Північно-Східної Русі, а про переконливу перемогу Сараю над Каракорумом у середині XIII ст. та знаменує початок нової епохи в історії Східної Європи.

Список використаних джерел і літератури:

1. Джiovанни де Плано Карпини. История монгалов. Вильгельм де Рубрук. Путешествие в Восточные страны / Джiovанни де Плано Карпини ; пер. с лат. А.И. Малеин ; ред., вступит. ст. и примеч Н.П. Шастиной. – М., 1957. – 270 с.
2. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – М., Л., 1950. – 640 с.
3. ПСРЛ. Т. 1. Лаврентьевская летопись. – Л., 1926-1928. – 379 с.
4. ПСРЛ. Т. 2. Ипатьевская летопись. – СПб., 1908. – 638 с.
5. ПСРЛ. Т. 3. Новгородская летопись по синодальному харатейному списку. – СПб., 1888. – 571 с.
6. ПСРЛ. Т. IV. Новгородская и псковская летописи. – СПб., 1848. – 362 с.
7. Приселков М.Д. Троицкая летопись / М.Д. Приселков. – М., Л., 1950. – 513 с.
8. Рашид-ад-дин. Сборник летописей / Рашид-ад-дин. – М., Л., 1960. – Т. II. – 248 с.
9. Бартольд В.В. Очерк истории Семиречья / В.В. Бартольд. – Фрунзе, 1943. – 104 с.
10. Бубенок О.Б. Алааны Асы в Золотой Орде (XIII–XV вв.) / О.Б. Бубенок. – К., 2004. – 324 с.
11. Вернадский Г.В. Монголы и Русь. История России / Г.В. Вернадский. – Тверь, М., 1997. – Кн. 3. – 480 с.
12. Войтович Л.В. Нашадки Чингіз-Хана: вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів / Л.В. Войтович. – Львів, 2004. – 248 с.
13. Гальперин Ч. Татарское иго: образ монголов в средневековой России / Ч. Гальперин ; пер. М.Е. Копылова ; под ред. Ю.В. Селезньова. – Воронеж, 2012. – 230 с.
14. Головки О.Б. Корона Данила Галицького. Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя / О.Б. Головки. – К., 2006. – 575 с.
15. Каргалов В.В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси / В.В. Каргалов. – М., 1967. – 263 с.
16. Миргалеев И.М. Новые приоритеты во взаимоотношениях чингизидов после смерти Угедея / И.М. Миргалеев // Золотоордынское наследие : мат. Международной научной конф. «Политическая и социально-экономическая история Золотой Орды (XIII–XV вв.)». – Казань, 2009. – Вып. 1. – С. 42-45.
17. Мыськов Е.П. Политическая история Золотой Орды (1236–1313) / Е.П. Мыськов. – Волгоград, 2003. – 178 с.
18. Насонов А.Н. Моголы и Русь. История татарской политики на Руси / А.Н. Насонов. – М.-Л., 1940. – 178 с.
19. Павленко С. Князь Михайло чернігівський та його виклик Орді / С. Павленко. – Чернігів, 1996. – 85 с.
20. Пашуто В.Т. Александр Невский / В.Т. Пашуто. – М., 1974. – 160 с.
21. Пашуто В.Т. Героическая борьба русского народа за независимость (XIII век) / В.Т. Пашуто. – М., 1956. – 280 с.
22. Почекаев Р.Ю. Батый. Хан, который не был ханом / Р.Ю. Почекаев. – М., СПб., 2007. – 350 с.
23. Султанов Т.И. Чингиз-хан и Чингизиды. Судьба и власть / Т.И. Султанов. – М., 2006. – 445 с.
24. Татищев В.Н. История Российская с самых древнейших времен / В.Н. Татищев. – М., 1774. – Т. IV. – 595 с.
25. Узелац Александар. Под сенком пса: Татари и јужнословенске земље у другој половини XIII века / Александар Узелац. – Београд, 2015. – 321 с.

26. Burgan Michael. Empire of the Mongols / Michael Burgan. – New York, 2005. – 129 p.
27. Martin Dimnik. The Dynasty of Chernigov, 1146-1246 / Dimnik Martin. – New York, 2003. – 437 p.
28. The Cambridge history of Inner Asia. The Chinggisid Age / edited. by Nicola Di Cosmo, Allen Frank and Peter B. Golden. – New York, 2009. – 488 p.

С. М. Омаров

**Противостояние Каракорума и Сарая в 40-50-х годах XIII века:
владими́ро-суздальский аспект конфликта**

Проблема взаимоотношений двух политических центров Монгольской империи Каракорума и Сарая середины XIII в. есть достаточно дискуссионным вопросом в современной историографии. С момента образования государственного объединения Бату-хана, известного позднее как Золотая Орда, личный конфликт Бату с великим монгольским каганом Гуюком перерастает в открытую войну, в которую были втянуты и русские князья, в том числе суздальские Александр и Андрей Ярославичи.

С 1249 в политике князя Андрея Ярославича прослеживаются определенные тенденции отношений с улусом Джучи. Сложность ситуации в которую попал северо-восточный князь поставила его перед выбором: или поддержать великого монгольского каана Гуюка в его стремлениях пошатнуть позиции Бату на Руси, или же выстроить дружеские отношения с золотоордынским властителем и принять подданство Бату. Надеясь на поддержку со стороны князей и бояр Андрей Ярославич стремится создать анти-золотоординську коалицію.

Заручившись поддержкой Гуюка, князь Андрей считал, что достигнет определенной самостоятельности и восстановит былое могущество региона. Однако, события 1252 года, известные как «Неврюева рать», инициированные «группой Александра», уничтожили все надежды князя. Они ознаменовали полную победу Александра и сторонников его курса, стоявших на позициях примирения и покорности золотоордынскому хану. Однако, это не так указывает на победу одной группы над другой или одного князя над вторым внутри самой Северо-Восточной Руси, как на убедительную победу Сарая над Каракорумом и знаменует начало новой эпохи в истории Восточной Европы.

Ключевые слова: князь, Каракорум, улус, Монгольская империя, каан.

S. M. Omarov

**And Confronting Karakoram shed 40-50 years thirteenth century:
Vladimir-Suzdal aspect of the conflict**

The problem of the relationship between two political centers of the Mongol Empire Karakorum and Sarah mid thirteenth century. is quite controversial in modern historiography. Since the founding of the state union of Batu Khan, known later as the Golden Horde, a personal conflict with the great Mongol Batu Hagan Guyuk turns into open war in which the Russians were involved and princes, including Suzdal and Andrew Alexander of Kostroma.

Since 1249 the policy of Prince Andrew Yaroslavich observed certain trends in relations with ulus Jochi. The complexity of the situation in which hit eastern Prince put him a choice: either to support the great

Mongol Khan Guyuk's aspirations to shake Batu positions in, or build friendly relations with the owner of the Golden Horde and take citizenship Batu. Hoping for support from the princes and boyars Andrew Ya antyzolotoordynsku aims to create a coalition.

With the support Guyuk, Prince Andrew felt that reach a certain autonomy and restore former power in the region. However, the events of 1252, known as "Nevryuyeva Men" initiated "group Alexander", destroyed all hopes of the prince. They marked the complete victory of Alexander and his supporters rate, which stood on the positions of reconciliation and humility Golden Khan. However, it is not pointing to a victory of one group over another, or one leader over the second in the middle of the North-Eastern, as in Zarate convincing victory over Karakorum and marks the beginning of a new era in the history of Europe.

Key words: Prince, Karakorum, Ulus, Mongolian empire, Saan.

Отримано: 30.11.2015

УДК (477.87)«1939/1944»:355.24

Ю. В. Славік

УГОРСЬКА АНТИЄВРЕЙСЬКА ПОЛІТИКА НА ЗАКАРПАТТІ (березень 1939 – березень 1944 рр.)

У даній статті проаналізовані основні тенденції угорської антиєврейської політики на Закарпатті з моменту повної краю у березні 1939 р. і до вступу німецьких військ на територію Угорщини у березні 1944 р. Значна увага автором приділена законодавчим обмеженням угорської єврейської общини та їх реалізації на території Закарпаття у згаданій період. Автором було зазначено про поступовий розвиток антисемітських тенденцій в угорському політичному середовищі з моменту встановлення влади регента Міклоша Горті у 1920 р. і до запровадження антиєврейських законів в період Другої світової війни. Окремо акцентовано на пропагандистській компанії, яка велася зі сторони влади з метою формування серед місцевого неєврейського населення антисемітських настроїв. Таким чином створювався «внутрішній ворог» у суспільстві, яким угорська влада обґрунтовувала важке економічне становище в державі та, в «боротьбі» з яким, планувалося отримати певні матеріальні блага для задоволення потреб неєврейського населення.

У статті також зазначені особливості антисемітської політики угорської влади та основні зовнішньополітичні та внутрішньополітичні умови, які впливали на поступовий її розвиток. Було обґрунтовано значний вплив Німеччини на розгортання антисемітської політики угорською владою, що стало наслідком поступового входження Угорщини до агресивного пронімецького блоку. В свою чергу автором було відмічено, що незважаючи на сильний вплив Німеччини в єврейському питанні, угорський уряд не здійснював радикальних кроків у його «остаточному вирішенні». Особливо це проглядалося у контексті загальноєвропейського становища єврейського населення, зокрема в підконтрольних Німеччині територіях, де здійснювалися масові депортації та фізичне знищення євреїв. В свою чергу в Угорщині, зокрема і на Закарпатті, відбувалося тільки законодавче обмеження діяльності євреїв в економічній та громадсько-політичній сфері, проте дана політика не передбачала